

ნიკო ჯავახიშვილი

**ინდოეთისა და პაკისტანის სახელმწიფო მოღვაწეებთან
ქართველთა ურთიერთობის ისტორიიდან
(XX საუკუნის 50-70-იანი წლები)**

ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებში გახიზნულ ქართველ ემიგრანტთა საქმიანობისა და დასავლელ სახელმწიფო მოღვაწეებთან ურთიერთობის შესახებ საკმაოდ ბევრია ცნობილი. იმავდროულად, ფაქტობრივად, ყურადღების მიღმა დარჩენილი აზიის ქვეყნებში ჩასულ ქართველთა საქმიანობა და მათი კონტაქტები იქაურ სახელმწიფო მოღვაწეებთან.

წინამდებარე სტატიაში შევეცდებით გამოვარკვიოთ, თუ რა შეხების წერტილები ჰქონდათ გასული საუკუნის 50-იან-70-იან წლებში ინდოეთისა და პაკისტანის სახელმწიფო მოღვაწეებთან ქართული ემიგრაციის თვალსაჩინო წარმომადგენლებს – გენერალ **შალვა მაღლაკელიძესა** (1894-1976) და საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთ თვალსაჩინო წევრს, პუბლიცისტ **მიხეილ ქავთარაძეს** (1906-2008), ასევე სსრ კავშირის ქართველ დიპლომატ **ალექსანდრე ჩიკვაიძესა** (დაბ. 1933 წ.) და ცნობილ ქორეოგრაფებს, ქართული ეროვნული ბალეტის დამაარსებლებსა და ხელმძღვანელებს **ილიკო სუხიშვილსა** (1907-1985) და **ნინო რამიშვილს** (1910-2000).

სტატია ორ ქვეთავად იყოფა: 1. ინდოეთისა და პაკისტანის სახელმწიფო მოღვაწეებთან ქართველ ემიგრანტთა ურთიერთობის ისტორიიდან; 2. ინდოეთისა და პაკისტანის სახელმწიფო მოღვაწეებთან სსრკ-ის ქართველ დიპლომატთა და კულტურის მუშაკთა ურთიერთობის ისტორიიდან.

აქვე დავძენთ, რომ ეს საკითხი საგანგებო კვლევის ობიექტად დღემდე არ ქცეულა.

1. ინდოეთისა და პაკისტანის სახელმწიფო მოღვაწეებთან ქართველ ემიგრანტთა ურთიერთობის ისტორიიდან

1950-1953 წლებში პაკისტანში თავის ოჯახთან ერთად ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამხედრო მოღვაწე, ქართული ემიგრაციის ცნობილი წარმომადგენელი, ვერმანტის გენერალი შალვა მაღლაკელიძე (1894-1976).

საინტერესოა, როგორ მოხვდა მაღლაკელიძეების ოჯახი პაკისტანში.

II მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ შ. მაღლაკელიძე ცხოვრობდა იტალიაში, ძირითადად რომში, სადაც იგი „ხმელთაშუა ზღვის პაქტის ორგანიზაციაში“ სამხედრო კონსულტანტად მსახურობდა.

შ. მაღლაკელიძის მომავალმა მეუღლემ მარიამ იოსების ასულმა ცოტაძემ (რომელსაც დედა პოლონელი ჰყავდა და პოლონეთში დაიბადა), რომში დაამთავრა კეთილშობილ ქალთა პანსიონი და უნივერსიტეტის სამედიცინო ფაკულტეტი. ამის შემდეგ მას მიენიჭა სამედიცინო სამსახურის ოფიცრის წოდება.

1949 წლის გაზაფხულზე შ. მაღლაკელიძემ და მ. ცოტაძემ რომში იქორწინეს.

იმავე წელს ამ ქალაქში ჩავიდა პაკისტანის შეიარაღებული ძალების სამედიცინო სამსახურის გენერალი ფარუკი, რომელიც თავის ქვეყანაში ჩასაყვანად აგროვებდა ექიმებს და ამის სანაცვლოდ მათ მაღალ ანაზღაურებას და საუკეთესო პირობებს სთავაზობდა. ეს იმან განაპირობა, რომ იმდროინდელ პაკისტანში ტროპიკული ებიდემიები მძვინვარებდა. იმ ექიმთა შორის, რომლებიც პაკისტანში სამსახურებრივი მოვალეობის შესასრულებლად გაემგზავრნენ, აღმოჩნდა მარიამ ცოტაძე-მაღლაკელიძისაც. 1950 წლის 28 მარტს მას პაკისტანის დედაქალაქ ყარაჩიში შეეძინა ასული – თამარ შალვას ასული მაღლაკელიძე, რომელიც დღეისათვის, თავის ოჯახთან ერთად, თბილისში ცხოვრობს და მოღვაწეობს.

პაკისტანში შ. მაღლაკელიძე თავისი ძველი მეგობრის, იტალიელი პოლიტიკური მოღვაწის, დოქტორ ენრიკო ინსაბატოს დახმარებით გაემგზავრა. აქვე უნდა ითქვას, რომ XIX საუკუნის მიწურულს ინსაბატო თბილისში იტალიის კონსულად მსახურობდა და საქართველოს კარგად იცნობდა. მაღლაკელიძესთან ერთად ის კავკასიელ ემიგრანტთა პრესაშიც თანამშრომლობდა.

შ. მაღლაკელიძე იგონებდა: „რომში ყოფნის დროს მე კვლავ ინსაბა-

ტოსთან ვმეგობრობდი. მან შემეიყვანა მასონურ ლოჯაში და საკმაოდ დიდი რანგი მომცეს მასონისა – „სიკვდილთან შერიგებული“. ამ დროს რომში იმყოფებოდა პაკისტანელი გენერალი აიუბ-ხანი, სწორედ ის, რომელიც შემდგომში პაკისტანის პრეზიდენტი გახდა. აი, მას წარუდგინა ჩემი თავი ინსაბატომ, როგორც ხმელთაშუა ზღვის სამხედრო პაქტის სამხედრო მრჩეველი და წარუდგინა იმიტომ, რომ თვითონ აიუბ-ხანი მასონი გახლდათ.

ასე, რომ აიუბ-ხანმა ამიყვანა თავის სამსახურში იტალიელი გენერლის ამადარის გვარით, ერთი მხრივ, როგორც თვითონ მახასიათებდა „სამხედრო ტაქტიკის მცოდნე“ და მეორე მხრივ, სადაზვერვო საქმიანობის ექსპერტად, როგორც რუსულის მცოდნე. რასაკვირველია, რომ თვითონ აიუბ-ხანმა იცოდა, თუ ვინ ვიყავი მე, ჩემგან იცოდა საქართველოც... მასაც მოვუყევი ჩემი თავგადასავალი“.¹

XX საუკუნის 50-იან-60-იანი წლების აზიის პოლიტიკურ ლიდერთა გალერეაში უდავოდ საყურადღებო პიროვნებას წარმოადგენდა მუჰამედ აიუბ-ხანი. 1928 წლიდან ის სამხედრო საქმიანობას ეწეოდა, მონაწილეობდა II მსოფლიო ომში. მას შემდეგ, რაც დიდი ბრიტანეთის ყოფილი სამხედრო კოლონია, ინდოეთი, რელიგიურ ნიადაგზე გაიყო ორ ნაწილად – ინდოეთად და პაკისტანად (1947 წ.), აიუბ-ხანი თავისი სამშობლოს სამსახურში ჩადაგა. სხვადასხვა დროს იგი იყო პაკისტანის შეიარაღებული ძალების მთავარსარდალი (1951-1954 და 1956-1958 წლებში) და თავდაცვის მინისტრი (1954-1955). 1958 წელს მან დაამყარა სამხედრო რეჟიმი და 27 ოქტომბერს პრეზიდენტი გახდა. 1959 წელს მიენიჭა ფელდმარშლის სამხედრო წოდება. 1960 და 1965 წლებში იგი კვლავ აირჩიეს პრეზიდენტად, ხოლო 1963 წელს – მმართველი პარტიის მუსლიმთა ლიგის მეთაურად. 1969 წლის მარტში პრეზიდენტის პოსტიდან გადადგა.²

ამდენად, შალვა მაღლაკელიძე და მისი მეუღლე მაშინ მოღვაწეობდნენ პაკისტანში, როდესაც მათი მასპინძელი აიუბ-ხანი ამ ახლად ჩამოყალიბებული ქვეყნის შეიარაღებული ძალების მთავარსარდალად მსახურობდა.

მაღლაკელიძეთა ოჯახი დაბინავდა ქალაქ კონათში, სადაც საგანგებო დასახლება და სამხედრო-სადაზვერვო ბაზა მდებარეობდა. იქაურ საავადმყოფოში მუშაობდა სამედიცინო სამსახურის კაპიტანი მარიამ ცოტაძე-მაღლაკე-

¹ შ. მაღლაკელიძე, მოგონებანი. „ქართველები გერმანული დროშის ქვეშ II მსოფლიო ომში“. მასალები გამოსაცემად მოამზადა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო ვ. რცხილაძემ. თბ. 1994, გვ. 210.

² მუჰამედ აიუბ-ხანი. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 1. თბ. 1975, გვ. 244.

ლიდისა.

შ. მალლაკელიძის მოგონებებში ვკითხულობთ: „აქვე ცხოვრობდა გენერალი აიუბ-ხანი, ეს ვეებერთელა კაცი. ჩვენ 9 ოთახი გვქონდა, მსახურები, მზარეული. ჩვენი პაკისტანელი მზარეული ჩვენი ხარჯით 10-15 მშვიერ მოხეტიალე თანამემამულეს აჭმევდა ხოლმე და ჩემი ცოლი უწყვრობდა ამის გამო, ფულს ნუ გვიხარჯავ ამდენსო. მე კიდევ მეცინებოდა ამაზე და ვაშოშმინებდი ხოლმე მას. თვითონ ამ დასახლებაში პატარა ქუჩები იყო გაკეთებული რუსული აბრებით: გორკის ქუჩა, ლენინის, ძერჟინსკის და ასე შემდეგ. ეს იმიტომ, რომ პაკისტანელ დიპლომატებს, იგივე დაზვერვის ხალხს, უკვე აჩვევდნენ რუსულ გარემოს. რუსულ ენას მათ ასწავლიდნენ თავადის ქალები ტარაკანოვები, ასწავლიდნენ აგრეთვე არისტოკრატიულ ჩვევებს და ვთქვით, ქალს ხელზე რა ღროს უნდა აკოცონ.

მე ვუთხარი აიუბ-ხანს:

– ეს ჩვევები დღევანდელ რუსეთში მოძველებულია და ანაქრონიზმია-მეთქი, სხვანაირად უნდა ვასწავლოთ-მეთქი.

აიუბ-ხანმა მითხრა:

– არა უშავს, ესეც იცოდნენ, ხომ შეიძლება ასეთ ხალხსაც შეხვდნენო“.³

შ. მალლაკელიძე მოხალისედ მონაწილეობდა პაკისტანის შეიარაღებული ძალების ერთ-ერთ ლაშქრობაში, რომლის მიზანს წარმოადგენდა ინდოეთისათვის ჩამოეცილებინა მუსლიმებით დასახლებული ქაშმირი, რომელიც ჰიმალაისა და ტიბეტის საზღვარზე მდებარეობს. აქვე უნდა ითქვას, რომ შ. მალლაკელიძე მოხალისედ შეგნებულად წავიდა, რადგან ინდოეთს მხარს სსრ კავშირი უჭერდა.

შ. მალლაკელიძე იგონებდა: „მიუუახლოვდით ქაშმირის საზღვრებს... პაკისტანურ ჯარს უკან თან მოჰყვებოდა ჯარისკაცთა მთელი ოჯახები და ჩვენ რომ დავბანაკდით, ირგვლივ სულ მოფენილი იყო ამ ოჯახის წევრებით... უეცრად გამოვიდნენ ინგლისელები და შუაში ჩადგნენ. მაშინ ჯერ კიდევ არ იყვნენ ისინი გასულნი პაკისტანიდან და ინდოეთიდან. მათ გამოგვიცხადეს, რომ ჯერჯერობით ჩვენი საგუბერნატოროები ხართო და ომს არ დავუშვებთო. ასე გამოვბრუნდით უკან.

სხვათა შორის, იმ ფაქტმა, რომ მე მოხალისედ წავედი ქაშმირში, დიდი გულისწყრომა გამოიწვია ჩემს მეზობლად მცხოვრებ ინდოელებში, რომ-

³ შ. მალლაკელიძე. მოგონებანი, გვ. 210-211.

ლებიც მეუბნებოდნენ, რომ თქვენ – ქრისტიანი, იტალიელი გენერალი, რატომ ეხმარებითო მუსლიმანებს. მეორე მხრივ, ქუჩაში მსხდომ უამრავ პაკისტანელთა შორის (ზოგი – ფეხსაცმლის მწმენდავია, ზოგი – არზის დამწერი და ყვირიან – „ელზა, ელზა!“ – ამით მუშტარს იხმობენ) – დიდი მოწიწება დავიმსახურე ამის გამო. ქუჩაში რომ დამინახავდნენ, ფეხზე დგებოდნენ“.⁴

საბოლოოდ, ქაშმირის ტერიტორიის ერთი მესამედი (ჩრდილო-დასავლეთი ნაწილი) გადაეცა პაკისტანს, ხოლო დანარჩენი – ინდოეთს დარჩა.⁵

საგულისხმოა, რომ რამდენიმე სანდო პიროვნებასთან ერთად, შ. მალლაკელიძეც თან ახლდა აიუბ-ხანს, როდესაც ისინი პაკისტანის უკიდურეს ჩრდილო-აღმოსავლეთ საზღვართან მივიდნენ და ელოდებოდნენ ტიბეტელთა სულიერი წინამძღვრის, დალაი-ლამას ჩინეთიდან გადმოსვლას.

შ. მალლაკელიძის ცნობით: „ველოდით, დალაი-ლამა უნდა გადმოსულიყო ჩინეთიდან, მაგრამ ვეღარ გადმოვიდა და აიუბ-ხანი ძალზე ღელავდა“.⁶

იმ პერიოდში პაკისტანში აკრედიტებული უცხო ქვეყნების საელჩოებში მუსიკას ასწავლიდა ქართველი ქალი, გვარად ავალიანი. როგორც შ. მალლაკელიძე იგონებდა, ეს ქალი „რუსულად კარგად ლაპარაკობდა, ქართულად – ცუდად. ჩემი ქმარი გერმანელი ბარონი იყო რევოლუციამდე და ტფილისში შემირთო ცოლადო. მე რომ ჩავეკითხე, რომელი ავალიანიებიდან ხართ, რომელი რაიონიდან – ვერ მიპასუხა. ისე, ფუფუნებაში ცხოვრობდა და რამდენჯერმე დამპატიჟა თავისთან“.⁷

აღსანიშნავია, რომ შ. მალლაკელიძე პაკისტანელ მეგობარს გაუფრთხილებია: „ავალიანს ნუ ენდობი, ინგლისელების ჯაშუში არისო“.⁸ ამის შემდეგ შ. მალლაკელიძემ ავალიანთან ურთიერთობა შეწყვიტა.

პაკისტანში ცხოვრების პერიოდში შ. მალლაკელიძის ოჯახი მეგობრობდა ამ ქვეყნის შეიარაღებული ძალების პოლკოვნიკის – აჰმედ ხაშმის ოჯახთან, რომელიც წარმოშობით ფერეიდნელი გურჯი ყოფილა. მას ცოლად ჰყავდა იტალიელი ქალი, რომელიც დაახლოებული იყო შ. მალლაკელიძის მეუღლესთან.

ა. ხაშმის შესახებ შ. მალლაკელიძე იგონებდა: „ცოლი იტალიელი

⁴ შ. მალლაკელიძე. მოგონებანი, გვ. 211.

⁵ Дж. Гренвилл. История XX века (Люди, события, факты). Перевод с английского. М. 1999, гв. 404.

⁶ შ. მალლაკელიძე. მოგონებანი, გვ. 211.

⁷ შ. მალლაკელიძე. მოგონებანი, გვ. 211-212

⁸ შ. მალლაკელიძე. მოგონებანი, გვ. 212.

ჰყავდა, რომელიც ქმრის სიყვარულის გამო სულ მის ადათ-წესებზე იყო გადასული, თავის ბავშვებს ურღუე ენაზე ელაპარაკებოდა. თვითონ ხაშშიზე ხმა დადიოდა, რომ წარმოშობით არაბი იყო – სხვებს იქ არ ჰქონდათ სახელთან ერთად გვარიც. და აი, ამ ხაშშიმ ერთ მშვენიერ დღეს განმიცხადა, რომ ქართველი იყო, გურჯი ფერეიდანიდან, უფრო სწორად, მამამისი ყოფილა იქიდან გადმოსული. მამამისი გამხდარა დიდი სასულიერო პირი, რაღაც წმინდანის მსგავსი და მას „პირ“-ად იხსენიებდნენ. ეს გვარი, „ხაშმი“ – მამაჩემს ჰქონდაო და მეც ვატარებო. მე კი ვიფიქრე, ალბათ ჩვენეული სოფელი ხაშმიდან იყვნენ ამათი წინაპრები და აქედან წარმოსდგა მათი გვარიც მეთქი.

ამ აჰმედმა მამამისის საფლავიც მაჩვენა, დიდი კედლებით იყო გადმოკიდებული. იმ მიდამოებში ხეები არ არის შეშისთვის და ბორცვებზე მხოლოდ ბუჩქები იზრდება. აი, ამ ბუჩქების ძირებიდან ლატაკი ხალხი აკეთებს ნახშირს და მერე ყიდიან. ამას ტვირთავენ ვირებზე ხოლმე და სწორედ ასეთი ჯოგები ჩამოდიოდა ამ საფლავის მიმდებარე გზაზე. ამ საფლავთან იყო კოკებში სიცხისაგან გაცხელებული წყალი და „პირ“-ის საფლავთან ყველა გამძლეული ვალდებული იყო წყალი დაეღია და ურნაში ფული ჩაეგდო. ამას იქ მდგომი ვიღაც ჩალმიანი აკონტროლებდა.

ერთ მშვენიერ დღეს, აჰმედ ხაშშიმ დაგვპატიჟა მენგოს დღესასწაულზე. ეს მენგო (ჩვენთან მანგოს ეძახიან და კონსერვებში მინახავს აქ, მაგრამ ვერავითარ შედარებაში ვერ მოვა იქაურთან) როცა დამწიფდება, ყვითლდება და ისეთი დიდებული სასმელია მისი წვენი, რომ რაღაც განუმეორებელი რამ არის... იქ იმართება ამის დღესასწაული... ჩვენთან რთველი რომაა, ისე... მიკვლით მე და ჩემი მეუღლე, ცოტადის ქალი და დაგვხვდნენ იქ სხვა სტუმრებიც, ინგლისელები.

შემოიტანა დიდ ლანგარზე მსახურმა მენგოები, მაგრამ, გასაკვირად, ზემოდან მწვანეები აწყვია, ე. ი. მკვანე. რაღაც ჩაილაპარაკა აჰმედმა ურღუე ენაზე, თავი მდაბლად დაუკრეს და მოართვეს მათრახი. აქ მოხდა უსიამოვნო სცენა: გადაკრა და გადაკრა ძლიერ რამდენჯერმე მათრახი ახმედმა მსახურს. ის თავდაზრილია, ხელები გულზე დაწყობილი აქვს და აჰმედს ზურგს უშვერს.

მე მეწყინა და შემრცხვა – აჰმედს ქართველად ვთვლი და ახლა ასეთი სცენა ყველას დასანახად. დამთავრდა ეს ამბავი და შემდეგ აჰმედმა მითხრა: განგებ დავაწყობინე ეგ მენგო ზემოდან. როგორ გგონია, მე მამაჩემიდან მომდევს ყველა ამათი ზიზღი და შურს ვიძიებ, როგორც გურჯიო. იქ იმათ

ცხელ წყალს ვასმევ და ამათ მათრახს ვუშენო... ძნელი წარმოსადგენია ასეთი წყურვილი შურისძიებისა“.⁹

შ. მალლაკელიძე დაესწრო პაკისტანის სამხედრო სასწავლებლის კურსდამთავრებულთათვის გამართულ საზეიმო ღონისძიებას, სადაც ცხენბურთი გაიმართა.

ქართველი ემიგრანტი გენერალი იგონებდა: „ღირსშესანიშნავი იყო ცხენბურთი, რომელიც ჩემი თვალით ვიხილე იქ... პაკისტანელები დიდებული ცხენოსნები არიან. ამ გამოშვების დღეს მე განსაკუთრებულ პატივს მცემდნენ – ცალკე სავარძელზე მსვამდნენ ყვავილის გვირგვინებით შემკულს. ასეთ პატივს არ სცემდნენ იქ დარჩენილ ინგლისელ სამხედროებს (ამ დროისათვის ინგლისი უკვე გასული იყო იქიდან)... ვზივარ ამ დღესასწაულზე და წინ ბროშურები მიწყვია სხვადასხვა ენაზე. ავიღე გერმანული ბროშურა, გადავშალე და შიგ ეწერა, რომ ცხენბურთის სამშობლოა კოლხეთი და ივერია“.¹⁰

პაკისტანში ყოფნისას შ. მალლაკელიძე შემთხვევით შეხვდა ვინმე ფანცხავას, რომელიც, მისი თქმით, გამოწყობილი იყო ადგილობრივი „მდაბილავარასავით“, კერძოდ, წელზე შემოხვეული ჰქონდა „თეთრი, თითქმის გამჭვირვალე ნაჭერი“. როგორც გამოირკვა, ფანცხავა ემსახურებოდა ერთ რუს ექიმს, რომელსაც კომუნისტად თვლიდნენ.¹¹

საგულისხმოა, რომ თავის მოგონებებში შ. მალლაკელიძემ ყურადღება გაამახვილა ურდუ ენაზე გავრცელებულ ხალხურ გამონათქვამზე: „მე შენ გეტყვი, – გურჯი არ იყო“, რომელსაც თვითონ ასე ხსნიდა: „როდესაც კაცი ტრაბახობს და თავის თავზე არნახულ საგმირო ანბებს ყვება, მას შეუძახებენ ხოლმე ამ ანდაზას... ე. ი. ნუ ტრაბახობ, შენ გურჯი არა ხარ, შენ გმირი არა ხარო, ე. ი. ნუ ტყუიხარო. რაც შეეხება სიტყვა „გურჯს“, მისი მნიშვნელობა არც კი იციან...“

შემდეგ ერთი ყადისაგან იქ მოვისმინე საინტერესო რამ: პაკისტანის ერთ შორეულ პროვინციაში, რომლის დიდი ნაწილიც ინდოეთს ეკუთვნის, არის ადგილი, რომელსაც ჯანდაბისტანს უწოდებენ. იმ ადგილას უხსოვარი დროიდან ვეებერთელა მეტეორიტი ჩამოვარდნილი, რომლის გარკვეული ნაწილი მიწის ზევით ჩანს. ვინც მას გადაშორდებაო, ყველა ილუპება – ადამიანია ეს, ცხოველი თუ ფრინველი. და აი, გადმოცემითო, ჩვენ ვიცითო,

⁹ შ. მალლაკელიძე. მოგონებანი, გვ. 212-213.

¹⁰ შ. მალლაკელიძე. მოგონებანი, გვ. 213.

¹¹ შ. მალლაკელიძე. მოგონებანი, გვ. 214.

რომ გურჯებმა გადაადგილეს ეს მეტეორიტი და სიცოცხლეს მეტი ტერიტორია მოუპოვესო. მე ვფიქრობ, ჩვენში რომ არის გავრცელებული გამოთქმა: ჯანდაბას იქით იყოს მათი თავი და ტანიო – აქედან ხომ არ მოდის?!“¹²

ვფიქრობთ, ინტერესმოკლებული არ უნდა იყოს ის ფაქტიც, რომ პაკისტანის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში, ინდოეთის მოსაზღვრედ მდებარეობს ქალაქი გუჯრათი, რომელიც შესაძლებელია ტერმინ „გურჯს“ (ანუ ქართველს) უკავშირდებოდეს. ასევე გამორიცხული არ არის, რომ ამავე ტერმინს უკავშირდებოდეს ინდოეთში არსებული გუჯარათის შტატი, რომელიც ინდოსტანის ნახევარკუნძულის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში, არაბეთის ზღვის სანაპიროსთან მდებარეობს.

გარდა კოხათისა, შ. მალლაკელიძე სხვადასხვა დროს მოღვაწეობდა პაკისტანის ქალაქებში ყარაჩისა და პეშევარში.

1953 წლის დასაწყისში შ. მალლაკელიძეზე ორჯერ განხორციელდა ტერორისტული აქტი, რომელიც ორივე შემთხვევაში უშედეგოდ დასრულდა.

შ. მალლაკელიძე იგონებდა: „ვარ ასე პაკისტანში, კოხათში, 1953 წელია. ჩვენი სახლის ირგვლივ უამრავი მაწანწალა დაძრწის, სიცხის გამო ნახევრად შიშვლები. ერთ ღამეს, როდესაც ჩემს ოთახში ვმუშაობ, არადა, გარედან ვჩანვარ, შემოაგდეს ქვა, რომელიც მკერდზე მომხვდა. იმწამსვე გარეთ გამოვვარდი, ვხედავ, მირბიან ეს მაწანწალები. მე ვიფიქრე, რომ ამ უბედურ ხალხში ბევრი გიჟია და ალბათ, სიგიჟით მესროლეს მეოქი ქვა. მაგრამ, მეორე საღამოს იგივე განმეორდა – ქვა მაგიდას მოხვდა. კიდევ გამოვიჭერი გარეთ და ისევ გაიქცნენ, ერთ-ერთი მათგანი ქვის ღობეს გადაახტა.“

ამის გამო, მივმართე აიუბ-ხანს. აიუბ-ხანმა მითხრა, რომ ვერ არის საქმე კარგადო. ქვის ასეთი სროლა (წაწვეტებული ქვისო) ჩვენში ტერორს ნიშნავსო. ადრე საძულველ ინგლისელ მოხელეებს ასე კლავდნენო. ესე იგი, შენ აღმოგაჩინეს და ტერორს გინიშნავენო. ჩემი რჩევაა, სასწრაფოდ დატოვო პაკისტანი და დასავლეთ გერმანიაში დაბრუნდეო. გამოვედი აიუბ-ხანიდან ცუდ გუნებაზე. საკმაოდ ბუნდოვანი ისტორია იყო. ჩემს ეჭვს ზოგიერთი გარემოება აძლიერებდა. კერძოდ ის, რომ პაკისტანში უკვე საბჭოთა საელჩო იყო. სხვათა შორის, საბჭოთა ელჩს მაშინ ყველა დასცინოდა – რევოლუციონარი დადიოდა...

ასეა თუ ისე, გადავწყვიტე სასწრაფოდ დამეტოვებინა პაკისტანი, მაგრამ ოჯახს ვტოვებ იქ – 1950 წელს ჩვენ იქ ქალიშვილი შეგვეძინა. ოჯახს

¹² შ. მალლაკელიძე. მოგონებანი, გვ. 213.

ვტოვებ იმიტომ, რომ ესენი პაკისტანში კეთილმოწყობილნი არიან. მე კი ისევ გაურკვევლობაში მივდივარ. ვუთხარი მეუღლეს, მე იქ მოვმარდები და შენ მერე ბავშვიანად შვებულებით მეწვიე მეთქი“.¹³

ამის შემდეგ, შ. მაღლაკელიძემ დატოვა პაკისტანი და გაემგზავრა დასავლეთ გერმანიაში, სადაც აიუბ-ხანის შუამდგომლობის საფუძველზე კანცლერმა კონრად ადენაუერმა თავის სამხედრო მრჩეველად დანიშნა.

1966-1973 წლებში პარიზში აკრედიტებულ ინდოეთის საელჩოში მძლოლად მუშაობდა ქართული ემიგრაციის ცნობილი წარმომადგენელი, ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელი, პუბლიცისტი მიხეილ ქავთარაძე (1906-2008), რომელიც იგონებდა: „ინდოეთის საელჩოში 7 წლის მუშაობამ ბევრი რამის ნახვის საშუალება მომცა, სახელდობრ, ინდოელთა გაცნობისა. ცხადია იმიტომ, რომ ინდოეთი, როგორც ყველამ იცის, განსაკუთრებულად საინტერესო ნაწილს შეადგენს კაცობრიობისას... ინდოელები, შეუძლებელია როგორც ერთი ერი, ისე აღიწეროს. აქ ყოველგვარი ხასიათია წარმოდგენილი. ზოგჯერ შეხვდები უპატიოსნეს ადამიანს, ზოგჯერ გაიძვერას, ხშირად ფულის მოყვარულს, უფრო ხშირად – ძუნწს. თუმცა ეს თვისებები ყველა ერში არსებობს, ინდოელთა შორის, ამა თუ იმ პიროვნებაში ესა თუ ის, დადებითი თუ უარყოფითი თვისება დიდი ძალით არის წარმოდგენილი. სხვანაირად რომ ვთქვათ, თუ კეთილ ინდოელს შეხვდები, ძნელია მასში ავის აღმოჩენა. ასევეა ყველა სხვა თვისების მიმართ... მიუხედავად 7 წლით მათთან ერთად ცხოვრებისა, ჩემთვის ისინი კიდევ სრულიად გაუგებარნი და უცნობნი დარჩნენ“.¹⁴

ინდოეთის საელჩოში მუშაობის პერიოდში მ. ქავთარაძეს ინტენსიური ურთიერთობა ჰქონდა არაერთ გავლენიან ინდოელ სამხედრო და პოლიტიკურ მოღვაწესთან და დიპლომატთან, რომელთა შესახებაც თავის მემუარებში საყურადღებო ცნობები შემოგვინახა. აქვე უნდა ითქვას, რომ იმხანად საელჩოში მსახურობდნენ სხვა ქართველი ემიგრანტებიც: ძმები თორნიკე და ჯუანშერ მიტროფანეს ძე ლალიძეები, თემო თაქთაქიშვილი (გიორგი გვაზავას სიძე), ვიქტორ შუბლაძე, ძმები მამულაშვილები, კოხრეიძე, ასათიანი და წულაძე. ისინი ცალკეულ განყოფილებებში კურიერის მოვალეობას ასრულებდნენ.¹⁵

მ. ქავთარაძის მოგონებებში ვკითხულობთ: „სამი წლის განმავლობაში

¹³ შ. მაღლაკელიძე. მოგონებანი, გვ. 214.

¹⁴ მ. ქავთარაძე. ცხოვრების 100 წელი (იანიხარები, წერილები, თარგმანები, ლექსები). შემდგენელი ნ. ქავთარაძე. თბ. 2007, გვ. 182-183.

¹⁵ მ. ქავთარაძე. ცხოვრების 100 წელი, გვ. 185.

პირველი მდივნის თანამდებობას ასრულებდა მუსლიმანი ინდოელი, გვარად ჰაშიმი. ამ კაცმა, როდესაც ვკითხე, სადაური ხარ... – ჰაშიმიდების დინასტიასთან ვარ დაკავშირებულიო. და ამ ჰაშიმიდების დინასტიასთან დაკავშირების პრეტენდენტი საკვირველ სიმპათიას იჩენდა კომუნისტებისა და რუსებისადმი.

გაკვირვებულმა ვკითხე, – თქვენი თანამდებობის კაცი როგორ ამჟღავნებთ ამგვარ მიდრეკილებებს-მეთქი. საკვირველი რამ მიპასუხა. მიშელ, – მითხრა მან, – 18 წლამდე მე გულისჯიბეში სტალინის სურათს ვატარებდიო.

ეს მაშინ გამეხარდა და თან გამიკვირდა კიდევ. ეს ფაქტი დღესაც მოწმობს იმ უზარმაზარ პოპულარობას და მაშასადამე, ძლიერებას, რასაც ამ კაცმა კაცობრიობის თვალში მიაღწია¹⁶.

საფრანგეთში მოღვაწე ინდოეთის საგანგებო და სრულუფლებიანი ელჩის პირველი მრჩევლის შესახებ მ. ქავთარაძე მოგვითხრობს: „იგი ბენგალელი იყო, გვარად ბარი. ჩემთან საკმაოდ გულახდილად ლაპარაკობდა თავის თანამემამულეებზე. ზუმრობით სხვადასხვა ნაკლში ამხელდა, თუმცა უნაკლო თვითონაც არ იყო. ერთ დღეს, სადღაც მიმყავდა ახლად ჩამოსულ ვიღაც ინდოელთან ერთად. ამ ახალმა შემატყო, რომ ფრანგი არ ვიყავი და მკითხა, – სადაური ხარო. ვუთხარი, ქართველი რომ ვიყავი. მან თქვა, – ვიცი, მხოლოდ ამ ქვეყანას არ ვიცნობო.

მაშინ ეს მრჩეველი ჩაერია ლაპარაკში და უთხრა, იცით თქვენ, რა ხალხია ესენიო? როდესაც ოდესაში კონსულად ვმსახურობდი, საქართველოში ჩავედიო. ვიყავი თბილისში, მომწყურდა და ერთ კაფეში მსხდომ ორ კაცს ვთხოვე, თუ შეიძლება თქვენს მაგიდასთან დაჯდომა-მეთქი. დიდი სიამოვნებითო, მიპასუხეს. იქ ყოფნისას ტუალეტში წავედი. დაბრუნების შემდეგ, მიმტანს დავეუბახე – განაგრძო თხრობა ინდოელმა. აქ უკვე მე ჩავერიე და ვუთხარი, ყველაფერი გადახდილი იყო-მეთქი, არა?

– სწორედ ასე იყო! აი, რა ხალხიაო! – უთხრა მეორე ინდოელს.

ეს ამბავი ჩვენთვის არც ისე გასაკვირია, მაგრამ ეს ინდოელი თვითონ ძალზე ძუნწი კაცი იყო¹⁷.

ინდოეთის სამხედრო ატაშეს, გენერალ ნანარ დელჰან სინგჰის შესახებ მემუარებში ვკითხულობთ: „იგი, როგორც მისი გვარი მიუთითებს, სიკჰების კასტას ეკუთვნოდა. ჩალმას ატარებდა და გაშვებული წვერი ძლივს შესამჩნევი ბადით ჰქონდა აკრული... სამხედრო კაცის იერი არ ჰქონდა. იგი ყოველთვის კარგ ხასიათზე იყო, ყველასთან თავისუფლად მოსაუბრე და გარეგ-

¹⁶ მ. ქავთარაძე. ცხოვრების 100 წელი, გვ. 183.

¹⁷ მ. ქავთარაძე. ცხოვრების 100 წელი, გვ. 183-184.

ნულად გულუბრყვილო კაცის შთაბეჭდილებასაც კი ტოვებდა... მისი მეუღლე სრულიად სხვა პროვინციიდან იყო, სახელდობრ, კარადაღან და მწერლობდა კიდევ ამ ტომის ენაზე... ყოველთვის, როდესაც მასთან გამოცხადდებოდი, მეტყოდა ხოლმე, მიშელ, დალიე ვისკი, რამდენიც გინდაო. ამ მიპატიჟებით არასოდეს მისარგებლია...

ინდოეთის საელჩოდან უკვე კარგა ხნის წასული ვიყავი, როდესაც ინდირა განდის მკვლევლობის გამო ტელევიზორში ვნახე, თუ როგორ კომენტარებს იძლეოდა ჩემი მეგობარი გენერალი, ახლა ინდოეთში მყოფი, ამ მკვლევლობის გარშემო. ეს საუბარი მით უმეტეს საინტერესო იმით იყო, რომ, როგორც ცნობილია, ინდირა განდი სწორედ ამ გენერლის თანაკასტელმა სიკჰმა მოკლა¹⁸.

1971 წელს, ინდოეთის თანადგომით, პაკისტანს გამოეყო მისი აღმოსავლეთი ნაწილი და ბანგლადეშის სახელმწიფო ჩამოყალიბდა. ინდოელებმა მორალური თანადგომის თხოვნით მიმართეს მარშალ შარლ დე გოლის მთავრობის ყოფილ მინისტრს, ანდრე მალროს, რომელიც დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა.

ინდოეთის საელჩოს კულტურის განყოფილების უფროსის დავალებით, მ. ქავთარაძე ეწვია ა. მალროს, რომელსაც მისთვის ბანგლადეშის მხარდასაჭერი წერილი უნდა გამოეტანებინა.

ამ შეხვედრას მ. ქავთარაძე ასე იგონებდა: „მან შემომხედა თუ არა, მითხრა, თქვენ ინდოელი არ უნდა იყოთო.

– არა ბატონო, მე ისეთი ქვეყნიდანა ვარ, რომელიც ბანგლადეშზე მეტად საჭიროებს თქვენი სიდიდის კაცის დახმარებას-მეთქი.

– რომელი ქვეყნიდან ხართო, – მკითხა.

– მე ქართველი ემიგრანტი ვარ-მეთქი, – ვუთხარი.

ვხედავდი, რომ მალროსთვის ეს მოულოდნელი იყო. მოულოდნელი და იქნებ უხერხულიც, რადგან მას ხომ კომუნისტების დამცველის წარსული ჰქონდა...

მალრომ მითხრა: ჰო, საქართველოს საკითხს ვიცნობ, მაგრამ ახლა ჩემი მდგომარეობა ნებას არ მაძლევს ასეთ საკითხებზე თუნდაც ფიქრისასო.

წერილი თავდახრილმა ჩამოვართვი. ასე პირისპირ შეხვედრა მეღირსა მაშინდელი საფრანგეთის კულტურულ მწვერვალთა უეჭველ წარმომადგენელთან¹⁹.

¹⁸ მ. ქავთარაძე. ცხოვრების 100 წელი, გვ. 189.

¹⁹ მ. ქავთარაძე. ცხოვრების 100 წელი, გვ. 191.

2. ინდოეთისა და პაკისტანის სახელმწიფო მოღვაწეებთან სსრკ-ის ქართველ დიპლომატთა და კულტურის მუშაკთა ურთიერთობის ისტორიიდან

ინდოეთსა და პაკისტანში საგასტროლოდ არაერთხელ იმყოფებოდნენ ქართული ეროვნული ცეკვისა და სიმღერის ცალკეული ანსამბლები, რომლებმაც ადგილობრივი საზოგადოების დიდი მოწონება დაიმსახურეს.

1962 წელს ამ ქვეყნებში ჩავიდა ქართული ნაციონალური ბალეტი ილიკო სუხიშვილისა და ნინო რამიშვილის ხელმძღვანელობით. იმხანად პაკისტანის პრეზიდენტი იყო ზემოხსენებული აიუბ-ხანი, ხოლო ინდოეთის პრემიერ-მინისტრი – ჯავაჰარლალ ნერუ (1889-1964), მანამდე ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ერთ-ერთი ლიდერი.²⁰

გამოჩენილი ქორეოგრაფი, ეროვნული ბალეტის დამაარსებელი ილიკო სუხიშვილი ივონებდა: „1962 წლის 10 იანვარს, მოსკოვში, კულტურის სამინისტროში გამომიძახეს და მითხრეს, რომ ინდოეთში უნდა გავემგზავრებულიყავით ქვეყნის პრემიერ-მინისტრის, ჯავაჰარლალ ნერუს პირადი მოწვევით. თურმე, თბილისში ყოფნის დროს, ნერუს ჩვენი კონცერტი უნახავს და ძალიან მოსწონებია. ინდოეთში კონცერტები უპატრონო ბავშვების სასარგებლოდ უნდა გავემართა. ამ წამოწყებას პრემიერ-მინისტრის ქალიშვილი ინდირა განდი ხელმძღვანელობდა.“

9 თებერვალს თბილისიდან სპეცთვითმფრინავით ინდოეთში გავფრინდით. დელის აეროდრომზე მასპინძლებმა დიდი შეხვედრა მოგვიწყვეს. უამრავი ხალხი გვესწრებოდა. ნინოსთან ქ-ნი ინდირა განდი მივიდა და ყველზე ყვაილების გვირგვინი ჩამოჰკიდა. იქვე, აეროდრომზე, ინდური ტრადიციული მუსიკისა და ცეკვის კონცერტი გავვიმართეს. კონცერტი სულ 40 წუთს გაგრძელდა. ამის შემდეგ გავემგზავრეთ ქალაქში და საუკეთესო სასტუმრო „ამბასადორში“ დავბინავდით...

11 თებერვალს დაიწყო ჩვენი კონცერტები დედაქალაქის სტადიონზე, სადაც 50 ათასი კაცი ეტეოდა. ბილეთები არ ღირდა ძვირი. აფიშებში გამოცხადებული იყო, რომ ამ კონცერტებს უპატრონო ბავშვთა სასარგებლოდ მართავს პრემიერ-მინისტრი ჯავაჰარლალ ნერუ, რომელიც სხვათა შორის, ინდოელ ხალხს ლამის მუშვიდე ღმერთად ჰყავდა აღიარებული ბრაჰმას, ვიშნუს, შივას, კალის, ინდრასა და რამას მერე.

²⁰ ნერუ, ჯავაჰარლალ. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 7. თბ. 1984, გვ. 395.

კონცერტს აუარებელი ხალხი დაესწრო. კონცერტზე შემოვიდნენ ბატონი ნერუ, ინდირა განდი, კულტურის მინისტრი, მთავრობის წევრები და საბჭოთა კავშირის ელჩი ბენედიქტოვი. ნერუს თან პირადი ექიმი მოჰყვა. ჩვენ შემოსასვლელთან შევეგებეთ ინდოეთის პრემიერ-მინისტრს. სტადიონზე, პირველ რიგში, სპეციალურად მისთვის მოწყობილი იყო რბილი სავარძელი. სანამ კონცერტს დავიწყებდით, მისი ექიმი ჩვენთან მოვიდა და გვითხრა: ბატონი ნერუ შეუძლოდ არის და ნუ გეწყინებათ, პირველი განყოფილების შემდეგ ის უნდა წავიდესო.

მე ექიმს მოვმართე: გთხოვთ, დიდი მადლობა გადასცეთ მობრძანებისათვის. ის, რომ ერთ განყოფილებას ნახავს, ჩვენთვის ესეც ძალიან სასიხარულო იქნება-მეთქი. მაგრამ, წარმოიდგინეთ ჩვენი გაკვირვება, როცა ნერუმ მეორე განყოფილებასაც ბოლომდე უყურა. კონცერტის დამთავრებისთანავე, მთავრობის ყველა წევრთან ერთად, ჩვენთან, სცენაზე ამოვიდა, მოგვილოცა, მადლობა გადაგვიხადა ინდოეთის უპატრონო ბავშვების მიმართ გამოჩენილი გულისხმიერებისა და უანგარო დახმარებისათვის. სამახსოვროდ მე მას წელზე ვერცხლის ხანჯალი შემოვაკარი.

ნერუმ დიდი მადლობა გადამიხადა საჩუქრისათვის და დასძინა:

– „მე პირველი განყოფილების შემდეგ ვაპირებდი წასვლას, მაგრამ თქვენ მიერ წარმოდგენილი სანახაობა იმდენად მომიხდა, რომ თითქმის განვიკურნე. თურმე ქართული ხელოვნება ყოფილა ჩემი წამალი“.

მეორე დღეს პრესა აჭრელებული იყო ჩვენთან ერთად კონცერტზე გადაღებული ნერუს ფოტოსურათებით. როცა ინდოელმა ხალხმა ნახა, რომ მათი „მეშვიდე ღმერთი“ ჩვენს კონცერტს ესწრებოდა, ბილეთების სალაროსთან მეორედ მოსვლა დაიწყო. ყველა ქალაქში, სადაც კი უნდა გამოვსულიყავით, მთელი ბილეთები დაიტაცეს“.²¹

დელიში კონცერტების დასრულებისთანავე, ჯ. ნერუმ ანსამბლის ხელმძღვანელი თავისთან მიიპატიჟა. მათ შორის საყურადღებო საუბარი გაიმართა.

ი. სუხიშვილის მეტუარებში კკითხულობთ: „ნერუმ თავის რეზიდენციაში ჩაიხე დამპატიჟა. ბოლიში მოიხადა: ქალბატონ ნინოს ვერ ვპატიჟობ იმიტომ, რომ მე ცოლი არ მყავს და როდესაც ოჯახში დიასახლისი არ არის, უცხო ქალის სახლში მოწვევა ჩვენში მიღებული არ არისო. დიდხანს ვისაუბრეთ. მას თავისი თარჯიმანი ჰყავდა. ის უფრო საქართველოზე მელაპარაკებო-

²¹ ი. სუხიშვილი. მოგონებები. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა კ. ჯანდიერმა. თბ. 2008, გვ. 80-81.

და, სადაც ორი დღით ყოფილა ჩამოსული, მაგრამ ჩვენს ქვეყანას და ხალხს მასზე ძალიან დიდი შთაბეჭდილება მოუხდენია; დიდი სიყვარულით იგონებდა საქართველოში გატარებულ დღეებს და ჩვენს სტუმარ-მასპინძლობას.

მან თქვა: ჩვენ შეიძლება ისეთი მასპინძლები არა ვართ, როგორც ქართველები, მაგრამ მთელი გულით და დიდი სიყვარულით გელოდებით ჩვენს ქვეყანაში. თქვენ ჩვენთვის ძალიან დიდ საქმეს აკეთებთ. ჩვენ უამრავი უპატრონო ბავშვი გვყავს და როცა ამ ბავშვების დახმარების საკითხი დადგა, მე იმწამსვე გამახსენდა თბილისში ნანახი ქართული ცეკვის ანსამბლი, გულდია ქართველები და მივხვდი, რომ ამ საქმეში დახმარებისათვის სწორედ თქვენთვის უნდა მომემართათ. მერე ის ინდოეთზე მიყვებოდა, მაჰათმა განდის თავგანწირვასა და თავისი ხალხის გასაჭირზე.

მე ვუყურებდი ამ ბრძენ, დინჯად მოსაუბრე, ოდნავ დაღლილ კაცს და ვხვდებოდი, ასე გულწრფელად რატომ უყვარდათ ინდოელებს, რომ ამ ქვეყანაში ყველაზე უკანასკნელ მათხოვარსაც კი მისი დიდი გულისა და გონების იმედი ჰქონდა.

საღამომ შეუმჩნევლად ჩაიარა. პრემიერ-მინისტრს მადლობის გრძნობით დავემშვიდობე და გარეთ გამოსულმა ვიგრძენი, რომ გაუთავებელი საკონცერტო ციებ-ცხელების, კომერციისა და დაუსრულებელი აურზაურის სამყაროდან ცოტა ხნით წრფელი განცდების, ფიქრისა და განსჯის მშვიდ კუნძულზე აღმოვჩნდი“. ²²

ვფიქრობთ, საყურადღებოა ქართველი ქორეოგრაფის თვალთ დანახული ინდოეთის ერთ-ერთი უდიდესი ქალაქი: „ბომბეის ადგილობრივმა მთავრობამ ქალაქის რატუმში დიდი მიღება გაგვიმართა. ამ დარბაზობამ ღამის ორ საათამდე გასტანა. ვინაიდან ჩვენი სასტუმრო იქიდან საკმაოდ ახლოს იყო, გადავწყვიტეთ, ფეხით წამოვსულიყავით. უსახლკარო ინდოელებს ქუჩაში, პირდაპირ ტროტუარებზე ჰქონდათ გაშლილი ჩალის საფენები და ისე ეძინათ. იმდენი იყვნენ, რომ ზედ გადაბიჯება გვიხდებოდა. ამ უზარმაზარ ქვეყანას უზარმაზარი პრობლემები აქვს. ღამის ბომბეიში ნანახმა სურათმა ნერუს დაღლილი ხელები და სევდიანი მზერა გამახსენა“. ²³

ინდოეთში საგასტროლო ტურნეს დასრულებისთანავე ქართული ანსამბლი პაკისტანს ესტუმრა და კონცერტები გამართა.

ილიკო სუხიშვილი იგონებდა: „პაკისტანიდან კალკუტაში იქაური

²² ი. სუხიშვილი. მოგონებები, გვ. 83.

²³ ი. სუხიშვილი. მოგონებები, გვ. 83.

მთავრობის წარმომადგენელი ჩამოვიდა და მასთან ერთად ქალაქ ყარაჩიში გავერინდით.

სასტუმრო „ორიენტში“ რომ მიგვიყვანეს, გავოცდით – ქუჩიდან დაწყებული, სასტუმროს შესასვლელამდე სულ ძვირფასი ხალიჩები იყო გაფენილი, დიდებულ რესტორანში კი უკვე სუფრა იყო გაშლილი. „ორიენტში“ ჩვენ ადგილობრივი კულტურის მინისტრი, განათლების მინისტრი და პაკისტანში ჩვენი ელჩი გველოდებოდნენ.

როგორც ელჩის ლაპარაკიდან გავიგეთ, ჩვენი პაკისტანში მოწვევა პირადად პრეზიდენტ აიუბ-ხანის ინიციატივა იყო. მას გაგებული ჰქონია ინდოეთში ჩვენი ყოფნისა და იმ დიდი პატივისცემის შესახებ, რომელიც ჩვენ მიმართ ინდოეთის მთავრობამ გამოიჩინა... ამ ორ ქვეყანას შორის რთული ურთიერთობები და ქიშპობა იყო.

ამიტომ, აიუბ-ხანმა გასცა განკარგულება, რომ პაკისტანში გაცილებით უკეთესად მიველეთ, ვიდრე ინდოეთში და, მართლაც, ჩიტის რძე არ გვაკლდა, დღედაღამ ყურადღებით ვიყავით გარემოცული. ჩვენთან მუდმივად იმყოფებოდა კულტურის მინისტრი. ის კონცერტებზე გვაცილებდა და უკანვე მოვყავდით.

აღსანიშნავია, რომ წარმოდგენები იმართებოდა ჩვენთანვე, სასტუმროს დიდ ეზოში, სპეციალურად აშენებულ ესტრადაზე, რომელიც 2.500 კაცს იტევდა.

პირველ კონცერტს თავად აიუბ-ხანი, მთელი მთავრობა და პარლამენტის წევრები ესწრებოდნენ. კონცერტი რომ დამთავრდა, აიუბ-ხანი სცენაზე გამოვიდა. სრულიად ახალგაზრდა, მშვენიერი გარეგნობის კაცი იყო. მან დიდი მადლობა გადაგვიხადა პაკისტანელი ხალხისა და მთავრობის სახელით²⁴.

ყარაჩიში კონცერტების დასრულების შემდეგ ქვეყნის პრეზიდენტმა ანსამბლის ხელმძღვანელობასა და წევრებს დიდი დარბაზობა მოუწყო.

მრავლისმნახველი ქართველი ქორეოგრაფი აიუბ-ხანის მასპინძლობით მოხიბლული იგონებდა: „გაგაოცა სუფრის სიუხვემ და აღმოსავლური ტკბილეულის მრავალფეროვნებამ. თავი ათასერთი ღამის ზღაპარში გვეგონა“²⁵.

ასევე დიდი პატივისცემით შეხვდნენ ქართველ ხელოვანებს ქალაქ დაკაში, რომელიც აღმოსავლეთ პაკისტანში მდებარეობს.

ი. სუხიშვილის მოგონებებში ვკითხულობთ: „დაკას გენერალ-გუბერნა-

²⁴ ი. სუხიშვილი. მოგონებები, გვ. 80-84.

²⁵ ი. სუხიშვილი. მოგონებები, გვ. 84.

ტორი აზატ-ხანი – პრეზიდენტ აიუბ-ხანის უახლოესი მეგობარი იყო. იქაც ძალიან დიდი მიღება გავავიმართეს, საუკეთესო სასტუმროში მოგვაწვეეს.

აზატ-ხანი პირველ დღესვე სასტუმროში გვეწვია. საუბარში, რომელსაც რუსუდან ენუქიძე თარგმნიდა, მოულოდნელად თქვა, რომ დედა – ქართველი, ჩოლოყაშვილის ქალი მყავსო. გამოირკვა, რომ მათ წინათ ირანში უცხოვრიათ და იქიდან გადმოსახლებულან პაკისტანში. ჩვენ ძალიან დაგვანტერესა ჩოლოყაშვილის ქალის ისტორიამ, მისი გაცნობის დიდი სურვილიც გვქონდა, მაგრამ აზატ-ხანმა ამ თემაზე საუბრის გაგრძელება აღარ ისურვა და არც დედამისთან შეხვედრა შემოუთავაზებია. ქართველთა ბელუჯულმართობის კიდევ ერთი მსხვერპლი – გავიფიქრე მე.

დაკაში 5 კონცერტი გავმართეთ. იქ აღმოსავლური ხელგაშლილობით დაგვასაჩუქრეს და სამშობლოში გამოგვისტუმრეს²⁶.

XX საუკუნის 60-იანი წლების მიწურულს ინდოეთში დიპლომატიურ სამსახურს ეწეოდა სსრ კავშირის (1992 წლიდან – საქართველოს) სახელმწიფო მოღვაწე და დიპლომატი ალექსანდრე ჩიკვაიძე (დაბ. 1933 წ.). 1967-1969 წლებში იგი სსრკ-ის ვიცე-კონსულად მსახურობდა ქ. ბომბეში, სადაც ოჯახთან ერთად ცხოვრობდა.

ცნობილი ქართველი დიპლომატი იგონებდა: „ინდოეთში მუშაობით ჩემთვის დაიწყო ერთ-ერთი ყველაზე საინტერესო, მოვლენებითა და ურთიერთობებით დამუხტული ხანა. საბჭოთა კავშირის ვიცე-კონსულის თანამდებობა, საკონსულო საქმიანობის გარდა, ორ ქვეყანას შორის კულტურული კავშირების გაღრმავებას გულისხმობდა. იმხანად ბომბეში ამ ხაზით რამდენიმე ორგანიზაცია მოქმედებდა. მათთან აქტიური სამსახურებრივი კონტაქტი მქონდა. შევხვდი ბევრ საინტერესო ადამიანს და არა მხოლოდ ბომბეში, რადგან საკონსულო ზონა ერთდროულად რამდენიმე დიდ შტატს ფარავდა“²⁷.

ალექსანდრე ჩიკვაიძე მეგობრულ ურთიერთობაში იმყოფებოდა გამოჩენილ ინდოელ მსახიობთან, კინორეჟისორთან და პროდიუსერთან რაჯ კაპურთან (1924-1994). აქვე დავსძენთ, რომ რ. კაპურმა 1947 წელს ბომბეში დააარსა ფირმა “RAJ KAPUR FILMS”, რომელსაც თავადვე ხელმძღვანელობდა.

ა. ჩიკვაიძის მემუარებში ვკითხულობთ: „ჩემი ბომბეში ყოფნის დროს არ მახსოვს არც ერთი დელეგაციის ვიზიტი, რომ რაჯ კაპურთან შეხვედრა

²⁶ ი. სუხიშვილი. მოგონებები, გვ. 84.

²⁷ ა. ჩიკვაიძე. პოლიტიკური ჭადრაკი სამი სხვადასხვა ქვეყნის ელჩის თვალთ. თბ. 2004, გვ. 35.

და მასთან ფოტოსურათის გადაღება არ ეთხოვათ. იმ დროს მისი ცნობილი ფილმიდან „მოხეტიალის სიმღერას“ ყველა მღეროდა და აღფრთოვანებით საუბრობდნენ მასზე, როგორც მსოფლიოს საუკეთესო კინომსახიობზე.

ერთხელ მან თავის სტუდიაში მიმიწვია რუსეთთან ერთობლივი ფილმის გადაღების დროს და მითხრა:

– „რუსეთის დათვის ვერავინ, ვერც ერთი კაპიტალისტი, ჩემს გარდა, ვერ მართავს. ფილმის გადასაღებად მოსკოვიდან დათვი გამოვაგზავნი და ინდოეთის ტროპიკულ სივრცეში რომ ამოყო თავი, რაც კი ბალანი ჰქონდა, გასცვივდა და ფილმის გადაღება სამი თვით უნდა გადავლო, სანამ ცოტა არ აგრძობდა და დათვის ბალანი კვლავ არ ამოუვა, მაგრამ ერთი ფრაგმენტი ამ ფილმიდან უნდა გაჩვენო“.

საქმე ის გახლავთ, რომ ფილმის ამ ნაწილს ის იღებდა ბენზინის გასამართ სადგურზე და მისი ბრძანებით გალიიდან დათვი გამოუშვეს, რომელიც წარმოუდგენელი სისწრაფით გაექანა იქვე, ბოძზე ჩამოკიდებული ტელეფონისაკენ, ყურთან მიიღო ყურმილი და ისეთი შთაბეჭდილება შეიქმნა, რომ აღევლებული ვიდაცას ელაპარაკებოდა.

ჩემს შეკითხვაზე – რაჯი, როგორ მოახერხე ამ სცენის გადაღება, მიპასუხა:

– „ამისათვის მოსკოვიდან 10 ყუთი შესქელებული რძე ჩამოვატანინე და ყოველდღე ყურმილზე ნახევარ ქილას ვუსვამდი, რომ დათვის კარგად შეესრულებინა ეს როლი“.

არ დავაყოვნე და ვუთხარი:

– „ჩემო რაჯი, ბავშვობიდან ისე მიყვარს შესქელებული რძე, რომ მაგ დათვზე უკეთესად მე შევასრულებდი მაგ როლს-მეთქი“.

უნდა გენახათ, რამდენი იცინა. თურმე, მასაც ძალიან ჰყვარებია შესქელებული რძე და გამომიტყდა, რომ მორჩენილ ნახევარ ქილას ყოველდღე თვითონ მიირთმევდა და ამიტომ იყო, რომ ორ თვეში ხუთ კილოგრამზე მეტი მოიმატა“.²⁸

1969 წელს ბომბეში ჩავიდა სსრ კავშირის მთავრობასთან არსებული საზღვარგარეთის ქვეყნებთან კულტურული კავშირების ორგანიზაციის დელეგაცია თავმჯდომარის, ნინა პოპოვას – ხელმძღვანელობით. დელეგაცია გაეცნო ინდოეთში აკრედიტებული სსრ კავშირის დიპლომატიურ წარმომადგენ-

²⁸ ა. ჩიკვაიძე. პოლიტიკური ჭადრაკი სამი სხვადასხვა ქვეყნის ელჩის თვალთ, გვ. 35-36.

ლობებში არსებულ ვითარებას კულტურული კავშირების გაღრმავების თვალსაზრისით და ამ სფეროში მიღწეული შედეგებით კმაყოფილი დარჩა. მალე ამას მოჰყვა ვიცე-კონსულ ალექსანდრე ჩიკვაიძის დაწინაურება. იმავე წელს ის გადაიყვანეს ლონდონში, სსრ კავშირის საელჩოს პირველი მდივნის თანამდებობაზე.²⁹

ამრიგად, გასული საუკუნის 50-70-იან წლებში ინდოეთისა და პაკისტანის სახელმწიფო მოღვაწეებთან გარკვეული ურთიერთობანი აკავშირებდათ ქართული ემიგრაციის თვალსაჩინო წარმომადგენლებს: გენერალ შალვა მაღლაკელიძესა (1894-1976) და საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წევრს, პუბლიცისტ მიხეილ ქავთარაძეს (1906-2008), ასევე სსრ კავშირის ქართველ დიპლომატ ალექსანდრე ჩიკვაიძესა (დაბ. 1933 წ.) და ცნობილ ქორეოგრაფებს, ქართული ეროვნული ბალეტის დამაარსებლებსა და ხელმძღვანელებს ილიკო სუხიშვილსა (1907-1985) და ნინო რამიშვილს (1910-2000).

²⁹ ა. ჩიკვაიძე. პოლიტიკური ჭადრაკი სამი სხვადასხვა ქვეყნის ელჩის თვალთ, გვ. 38.

Niko Javakhishvili

**ON THE HISTORY OF GEORGIANS' RELATIONSHIP WITH
STATESMEN OF INDIA AND PAKISTAN
(IN THE 1950s-1970s)**

Summary

This paper covers the relationship between the statesmen of India and Pakistan and the prominent representatives of the Georgian emigre circles like General *Shalva Maghlakelidze* (1894-1976) and *Mikheil Kavtaradze* (1906-2008), member of the Georgian National-Democratic party and pamphleteer, as well as *Alexandre Chikvaidze* (born 1933), the ethnic Georgian USSR diplomat, and *Iliko Sukhishvili* (1907-1985) and *Nino Ramishvili* (1910-2000), the famed choreographers, founders and leaders of the Georgian National Ballet.